

Ілюзорнай выглядае і карона, моц якой была разбурана святасцю крыжа, што насіла прыгожая Марыля (апавяданне «Вужовая карона»).

Відавочна, імкненне да гармоніі ў мастацкіх тэкстах пісьменніка было перададзена як у язычніцкай, так і ў хрысціянскай міфалагічнай мадэлі, якія ўстойліва супадаюць з графічным адлюстраваннем. Язычніцкая – са сферычнай формай, з колам, а хрысціянская супадае з вертыкаллю, якая звязвае абсалютны верх і ніз.

У міфапэтычным свеце пісьменніка мы назіраем пераход ад выкарыстання вобраза кола як знака стабільнасці, гармоніі і абароны да яго «пакручастых», часамі віхурыстых вобразных выяўленняў.

У апавяданні «Белая Сарока» шматразова згадваюцца шматлікія колы: гэта і месцазнаходжанне жылля Скамарохі і кружлявыя рухі Белай сарокі. – Усё гэта адмоўныя колы.

У апавяданні «Зухаватыя ўчынкi» кружляваць, закручанаць перадаецца ў вобразе віхора, які сімвалічна нагадвае аб'яднанне некалькіх колаў, што ўтвараюць конус і наглядна перадаюць момант звужвання прасторы, яе сімвалічнага скручвання і знікнення. Так знікае прастора жыццядзейнасці Васіля, знікае немаведама дзе і сам зухаваты хлопец (апавяданне «Зухаватыя ўчынкi»). Але ж і ў самую «вужкую прастору» добрахвотна трапляе Янка, калі з вялікага свету ён прыязджае ў госці да дзядзькі Завальні.

Графічна прастора існавання Янкі нагадвае пясочны гадзіннік, спачатку герой рухаецца з вялікага свету ў самую завужаную кропку, магчыма, каб падрыхтавацца для новага мэтанакіраванага выхаду ў вялікі свет.

Такім чынам, у міфапэтычнай прасторы твораў Яна Баршчэўскага прысутнічае ключавы вобраз «кола», які мае разнастайныя мадыфікацыі.

Літаратура

1. Баршчэўскі, Я. Выбраныя творы / Я. Баршчэўскі ; уклад., прадм. і камен. М. Хаўстовіча. – Мінск : Беларус. кнігазбор, 1998. – 480 с.
2. Бахтин, М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса / М. М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1990. – 541 с.
3. Гуревич, А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1984. – 350 с.
4. Жюльен, Н. Словарь символов. Иллюстрированный справочник / Н. Жюльен. – Москва : УРАЛ Т.Д. – 498 с.
5. Керлот, Хуан Эдуардо. Словарь символов / Х. Э. Керлотт. – М. : Реф – book, 1994. – 608 с.
6. Лотман, Ю. М. К проблеме пространственной семиотики / Ю. М. Лотман // Семиотика пространства и пространство семиотики. Труды по знаковым системам Х1Х. – Тарту, 1986. – Вып. 720. – С. 3–5.
7. Низамиддинов, Д. Н. Мифологическая культура / Д. Н. Низамиддинов. – М. : Гелиос, 1993. – 48 с.
8. Топоров, В. Н. Модель мира (мифопоэтическая) / В. Н. Топоров // Мифы народов мира : энциклопедия : в 2 т. / гл. ред. С. А. Токарев. – 2-е изд. – М., 1997. – Т. 2. – С. 161–164.
9. Топоров, В. Н. Пространство и текст / В. Н. Топоров // Текст: семантика и структура. – М. : Наука, 1983. – С. 227–284.

П. Д. Ліхтаровіч (Беларусь)

ДОБРАЗЫЧЛІВЫЯ ПАЖАДАННІ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ВУСНАЙ НАРОДНАЙ ТВОРЧАСЦІ)

Беларусаў вельмі часта называюць добрым, далікатным, прыветлівым і гасцінным народам. У гэтым можна ўпэўніцца, звярнуўшыся да вуснай народнай творчасці нашых продкаў. У вершах, песнях, казках народ выкарыстоўваў

і выкарыстоўвае мноства добрых пажаданняў сваякам, сябрам і проста незнаёмым людзям.

У артыкуле зроблена спроба апісання некаторых лексіка-семантычных асаблівасцей добрамыслівых пажаданняў у беларускай мове на матэрыяле вуснай народнай творчасці і акрэслення іх месца ў моўнай карціне свету беларусаў.

Тлумачальны слоўнік беларускай мовы вызначае слова *добрамыслівы* як 'той, хто выражае прыхільнасць, спагаду; жадае людзям добра, прыхільна, спагадліва адносіцца да іншых' [4, с. 185]. *Добрамыслівае пажаданне (добрапажаданне)* – выказанае словамі пажаданне, зычанне каму-небудзь чаго-небудзь добрага, прыхільнага, спагадлівага. Шмат такіх пажаданняў можна сустрэць у калыханках, вясельных песнях, а таксама ў святочнай і земляробча-абрадавай творчасці беларускага народа. У большасці святочнае (асабліва калядных) песень і казак асноўным пажаданнем выступае добрапажаданне здароўя, бо лічылася, што такое пажаданне дзейнічае ўвесь год. Напрыклад, у зімовых песнях сустракаем такія радкі:

...Пане гаспадару!

Аддаўшы нам дар, сам жыві здароў
З дзеткамі, з жаной і з усёй сям'ёй [3, с. 116].

Або:

Дай яму, божа, дай
Шчасця ў полі,
Здароўя ў дому,
Дай яму, дай [3, с. 119].

У беларускай мове групу добрапажаданняў складаюць «добрамыслівыя пажаданні», якія ў сваю чаргу можна падзяліць на некалькі лексіка-семантычных груп. Найбольш значныя сярод іх тыя, якія ўтрымліваюць пажаданні міру, спакою людзям, добрабыту ў сям'і, здароўя гаспадарам, шчасця маладым, прыплоду, поспеху ў працы, удачы і г.д. Разгледзім некаторыя з гэтых груп.

У першую групу ўваходзяць пажаданні, якія выражаюць зычанні спакою, міру: *Каб ліхой бяды не зналі! Каб вас ліханька не ўзяло!* [2, с. 352]

Другая група пажаданняў уключае пажаданні добрабыту, дастатку: *Каб вяліся свінні і авечкі і вы жылі, як чалавечкі!* [2, с. 353] Гэта пажаданне выказвае зычанні «дастатку, багацця гаспадарам», бо скаціна ў гаспадарцы з'яўлялася паказчыкам дастатку, і «добрабыту гаспадыні дома» (*жылі, як чалавечкі*).

Прыведзеныя выказванні афармляюцца з дапамогай злучніка *каб*, які падкрэслівае шчырае пажаданне толькі добрага ад таго, хто гаворыць, але мэта ў дадзеным выпадку яшчэ не дасягнута і яе дасягненне залежыць ад самога гаспадара (гаспадыні). Дадзеныя пажаданні з'яўляюцца як бы ўмовай для выканання [5, с. 1048].

Прывядзем яшчэ прыклады: *Каб дзяды не ведалі бяды, а ўнукі не бачылі мукі! Каб у дамочку, у садочку, у полечку ўсё радзіла й пладзіла* [2, с. 353].

Трэцюю групу складаюць пажаданні здароўя: *Каб быў здаровы, як дуб скарбовы* [2, с. 353], *На табе, унучка, два гурочки мае, каб не балелі жываточки твае* [1, с. 146], *Каб вам шчасце і здароўе, і дзяціне і сябрыне* [2, с. 352].

Вельмі часта ў сваіх пажаданнях беларусы звярталіся да Бога, таму большасць зычанняў пачынаюцца са слоў «*Дай, Божа...*», «*Не дай, Бог...*», «*Благаславі, Божа...*». Гэта сведчыць пра вялікую набожнасць народа. Напрыклад:

Благаславі, божа,
Вясну загукаці,
Лецечка адмыкаці,
Зіму замыкаці [3, с. 173].

Благаславі, божа, зіму замыкаці,
Вясну адмыкаці.
Дай, божа, на жытачка род,
На статачак плод,
Людзям на здароўе [3, с. 174].

Часта прысутнічалі звароты-запыты да пары года, жывёл, раслін, нават да пана:

Гаспадару, добры пану,
Калі ласка – канец сыра,
Калі змога – паўпірога,
Калі ласка – водкі пляшку,
А індычку на затычку! [3, с. 202]
– Да вясна красна, дзе ты была?
Да што ты нам прынесла?
– Прынесла хлопцам па лясачцы,
А малым дзецям па чэпчыку,
Каб хлопчыкі ў войска пайшлі,
А малыя дзеткі хутка раслі [3, с. 179].

Асабліва багатыя на пажаданні ў беларусаў былі вясельныя песні, дзе сустракаем зычанні на самыя разнастайныя тэмы: маладых, сватоў, бацькоў, сваякоў, дзяцей, грошай, ежы і г.д. Прыкладам ужо можа выступаць толькі тое, як сваты заходзілі ў хату:

Добры вечар да хаты!
Дай вам Бог, каб жылі багата:
І на хлеб, і на грошы,
І на дзеці харошы! [3, с.164]
Яшчэ прыклады з вясельных песняў:
...Штоб яго ніва была ўрадліва,
Штоб яго нявестка да жыла шчасліва.
Баславі, татачка, як хлеб закрояць!
– Ніхай Бог баславіць – і я баслаўлю,
Ніхай Бог долю дасць шчасліваю...
Баславі, й радзінка, як хлеб закрояць!
– Ніхай Бог баславіць – і мы блаславім,
Ніхай Бог долю дасць – і мы даём [3, с. 204].

Гаворачы пра добрапажаданні, нельга не ўспомніць і пра галашэнні (пахавальныя песні). Беларусы верылі ў тое, што пасля смерці душа працягвае жыццё ў новым свеце. Вельмі часта ў такога тыпу пажаданнях сустракаюцца адны і тыя ж вобразы-сімвалы, эпітэты, адсылкі да пахавальнага абраду (словы пра зямельку, ямачку, магілку): *...А хай жа табе там добра будзе і прыходзь да нас, хай табе зямля як маці будзе, хай яна табе пухам будзе* [1, с. 225], *Каб яму зямля пярэм (пярынкай)* [2, с. 353].

З добразычлівымі пажаданнямі сустракаемся таксама ў беларускіх прыказках, прымаўках, фразеалагізмах. Напрыклад: *Каб у цябе ў хлеме – парсюк гладкі, а на стале каб смачныя аладкі* [2, с. 67], *Дай божа, усё умець, ды не ўсё рабіць* [2, с. 79], *Хай таму бог памагае, хто нам добра жадае* [2, с. 101], *Каб табе, хлопча мой, ні панам, ні якім капітанам, а чалавекам быць* [2, с. 217].

Вусная народная творчасць выступае багатай крыніцай мноства добразычлівых пажаданняў, што, на нашу думку, сведчыць пра дабрыню, шчырасць, адкрытасць беларусаў, і адначасова стварае адпаведную моўную карціну свету беларускага народа. Пажаданні падтрымлівалі і сёння падтрымліваюць у цяжкі працоўны час, дапамагаюць выразіць шчырыя пачуцці

падчас свята, прасцей перажыць розныя жыццёвыя сітуацыі, перадаць пазітыўны і жалобны настрой. І як бачым, з гэтымі задачамі беларусы спраўляюцца на «ўсе сто». Усе добрапажаданні можна падзяліць на некалькі лексіка-семантычных груп, асноўнымі з іх выступаюць тыя, у якіх утрымліваюцца зычанні дабрабыту гаспадарам, дастатку ў доме, міру і спакою ў сям'і, здароўя бацькам і іх дзецям, нованароджаным, шчасця маладым і г. д.

Літаратура

1. Беларускі фальклор у сучасных запісах: традыцыйныя жанры : Мінская вобласць // Уклад. В. Д. Ліцінка. – Мінск : Універсітэцкае, 1995. – 466 с.
2. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы // Склаў Ф. Янкоўскі. – 3-е выд., дапрац. і дап. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 491 с.
3. Паззія беларускага земляробчага календара // Уклад. А. С. Ліс. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 613 с.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т. 2. Г – К / [Рэд. тома А. Я. Баханькоў]. – Мінск : Галоўная рэдакцыя Беларус. Сав. Энциклапедыі, 1978. – 768 с.
5. Шатилова, Л. М. Имплициное выражение «добрых напутствий» в немецком и русском языках / Л. М. Шатилова // Известия Самарского научного центра Российской академии наук, т. 11, 4 (4), 2009 [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: http://www.ssc.smr.ru/media/journals/izvestia/2009/2009_4_1046_1049.pdf. – Дата доступу: 07.10.2020.

Н. П. Лобань (Беларусь)

КАНАТАЦЫЙНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ БЕЛАРУСКІХ ДЗЕЯСЛОВАЎ З АГУЛЬНЫМ СЕМАНТЫЧНЫМ КАМПАНЕНТАМ 'ПРАЦЭС МАЎЛЕННЯ' (НА МАТЭРЫЯЛЕ ТВОРАЎ МАСТАЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ)

Дзеясловы са значэннем маўлення ствараюць ці не самую шматлікую групу дзеясловаў, якія абазначаюць дзеянне. Гэта звязана з тым, што маўленне – галоўны і незамянімы спосаб узаемадзеяння чалавека з чалавекам. Асаблівую цікавасць выклікаюць канатацыйна афарбаваныя дзеясловы маўлення, якія валодаюць вялікім экспрэсіўна-эмацыянальным патэнцыялам пры характарыстыцы разнастайных маўленчых дзеянняў асобы.

Мэта артыкула – раскрыць канатацыйна-семантычны патэнцыял беларускіх дзеясловаў са значэннем маўлення на матэрыяле твораў мастацкай літаратуры. У мастацкім творы такія дзеясловы выкарыстоўваюцца для апісання асаблівасцей маўлення літаратурных персанажаў, а значыць служаць для іх маўленчай характарыстыкі, адыгрываюць важную ролю ў стварэнні і раскрыцці вобразаў-характараў, выконваюць пэўную функцыю ў тэкставай структуры твора. Трэба прызнаць, мова твораў мастакоў слова спалучае асаблівасці, што ўласцівы ў цэлым нацыянальнай беларускай мове, і ярка перадае эмацыяна-семантычную ёмкасць дзеясловаў са значэннем маўлення, якія ў сваю чаргу выразна ілюструюць частку маўленчай карціны свету беларусаў, іх нацыянальнага аблічча, нацыянальнага характару. Пры перадачы дэягола пісьменнікі часта замяняюць нейтральныя дзеясловы маўлення *сказаў, адказаў, спытаў* і пад. на дзеясловы, якія перадаюць эмоцыі і выражаюць як станоўчыя, так і адмоўныя ацэнкі. Часта аўтар пры дапамозе такіх дзеясловаў фарміруе вобраз-характар літаратурнага героя, а таксама перадае свае адносіны да яго. Да дзеясловаў, якія характарызуюць працэс маўлення з розных бакоў, адносяцца тыя, якія паказваюць на каштоўнасць, верагоднасць інфармацыі, невыразнасць, інтэнсіўнасць, тэмп маўлення, яго знешнія характарыстыкі, суадносіны аб'ёму тэксту і якасці або колькасці інфармацыі. Разгледзім названыя дзеясловы ў мастацкім кантэксце.